

UDK: (37.03)

Gulrux OSTONOVA,

O'qituvchi, Shahrisabz davlat pedagogika instituti, Shahrisabz, O'zbekiston

E-mail: ostonovaqulrux07@gmail.com

O'zMU dotsenti U.Sodiqov taqrizi asosida

DEVELOPING CREATIVE AND CRITICAL THINKING IN FUTURE PEDAGOGUES BASED ON ARTISTIC VALUES

Annotation

This article analyzes the theoretical and practical aspects of developing creative and critical thinking in future educators based on artistic and aesthetic values. The role of artistic and aesthetic reality in the spiritual life of society, the mechanisms of production, preservation, and adoption of cultural values are thoroughly studied. Special emphasis is placed on the impact of market relations, business show culture, and mass literature on spiritual development. The article highlights the importance of state youth policy, President Shavkat Mirziyoyev's international initiatives, and educational methods aimed at fostering high morality and independent analytical thinking in future teachers.

Key words: Future pedagogue, artistic values, aesthetic reality, creative thinking, critical thinking, aesthetic needs, spiritual culture, market relations, youth policy.

BO'LAJAK PEDAGOGLARDA BADIY QADRIYATLAR ASOSIDA IJODIY-TANQIDIY TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISH

Annotatsiya

Mazkur maqolada bo'lajak pedagoglarda badiiy-estetik qadriyatlar asosida ijodiy va tanqidiy tafakkurni rivojlantirishning nazariy hamda amaliy jihatlarini tahlil qilingan. Jamiyat ma'naviy hayotida badiiy-estetik reallikning o'rni, madaniy qadriyatlarni yaratish, saqlash va o'zlashtirish mexanizmlari atroflicha o'rganilgan. Shuningdek, bozor munosabatlari, biznes-shou madaniyati va ommaviy adabiyotning ma'naviy kamolotga ta'siri xususida to'xtalib o'tilgan. Maqolada yoshlar siyosati, Prezident Shavkat Mirziyoyevning xalqaro tashabbuslari hamda bo'lajak o'qituvchilarda yuksak ma'naviyat va mustaqil tahliliy tafakkurni shakllantirishga qaratilgan pedagogik omillar asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: Bo'lajak pedagog, badiiy qadriyat, estetik reallik, ijodiy tafakkur, tanqidiy tafakkur, estetik ehtiyoj, ma'naviy madaniyat, bozor munosabatlari, yoshlar siyosati.

ВОЗМОЖНОСТИ РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСКО-КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ У БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ НА ОСНОВЕ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ЦЕННОСТЕЙ

Аннотация

В данной статье анализируются теоретические и практические аспекты развития творческого и критического мышления у будущих педагогов на основе художественно-эстетических ценностей. Подробно изучена роль художественно-эстетической реальности в духовной жизни общества, механизмы создания, сохранения и освоения культурных ценностей. Особое внимание уделено влиянию рыночных отношений, шоу-бизнеса и массовой литературы на духовное развитие. В статье освещены вопросы государственной молодежной политики, международные инициативы Президента Шавката Мирзиёева, а также педагогические факторы, направленные на формирование высокой духовности и независимого аналитического мышления у будущих учителей.

Ключевые слова: Будущий педагог, художественные ценности, эстетическая реальность, творческое мышление, критическое мышление, эстетические потребности, духовная культура, рыночные отношения, молодежная политика.

Kirish. Bizni o'rab olgan olam va biz yashayotgan jamiyat estetik omillar, boshqacha aytganda, keng ma'noda badiiy-estetik qadriyatlarni yaratish, saqlash, tarqatish, idrok qilish va avloddan avlodga yetkazish tizimi jamiyat va insonning yuksalishi uchun eng kuchli, eng samarali ta'sir etadigan vositalar va usullarni ifoda etadi. Binobarin, inson hayotini estetik faoliyatni amalga oshiradigan muhimsiz tasavvur qilish mumkin emas. Badiiy-estetik qadriyatlar esa insonning ruhiy – psixologik olami bilan bevosita bog'liqligidan ularning ta'sirida ma'naviylikning yuksalishi uchun muhim zamin yaratiladi. Xegel yozganidek, estetik hissiyot go'zallikning bir ko'rinishi (momenti), go'zallik esa ma'naviylikning ifodasidir. Yurtimizning kelajagi va farovonligi bevosita avlodlarimiz qanday insonlar bo'lib shakllanishiga bog'liq. Asosiy vazifamiz — yoshlarning o'z salohiyatini namoyon etishi uchun qulay muhit yaratishdir. Har

bir davlatning tarixiy taraqqiyot yo'lidan ma'lumki, yurt ravnaqi, muayyan natijalarga erishish, xalqning farovon hayot kechirishi o'sha davlatda yoshlar ta'lim-tarbiyasi va istiqboliga qancha e'tibor berilishiga bevosita bog'liq. Shu nuqtai nazardan, O'zbekistonda yoshlar masalasi davlat siyosatining eng ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Prezident Shavkat Mirziyoyev tomonidan BMT minbarida Yoshlar huquqlari to'g'risidagi BMT konvensiyasini qabul qilish taklifi ilgari surilgani xalqaro hamjamiyat tomonidan katta ma'qullashga sazovor bo'ldi. Shuningdek, Birinchi Prezidentimiz Farmonlari, hukumat qarorlarida yoshlarda komillik sifatlarini tarkib toptirishda ularning axloqiy, badiiy-estetik ehtiyojlarini oqilona tarzda qondirish ustuvor vazifa sifatida qo'yilgan.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Badiiy-estetik reallikning ziddiyatli mohiyat-mazmuni va bozor

munosabatlariga o'tish jarayonidagi muammolar ko'plab adib hamda olimlar tomonidan tahlil qilingan. Atoqli qirg'iz adibi Ch.Aytmatov quyidagilar haqida fikr yuritadi: "O'z mehnating bilan o'zingni ta'minlay olmasang, tijorat akulasiga yem bo'lasan. Shu bois kitob do'konlarini, peshtaxtalarni, bozorlarni yaramas oldi-qochdi asarlar egallab yotibdi. Zo'ravonlik, qotillik, talonchilik ruhi bilan sug'orilgan bu asarlar, aslida jinoyatchilikni takomillashtirish bo'yicha o'ziga xos qo'llanma vazifasini bajarayapti". Munozarani davom ettirgan qozoq adibi M.Shoxonov: "Ilgari yoshlar yangi o'qigan kitoblari bilan maqtanishardi. Hozir esa besh so'm yoki tangani qanday qilib o'nga aylantirgani to'g'risida bir-birlariga maqtandilar va bu hol hech kimni hayron qoldirmaydi. Insonni inson qiladigan ma'naviy boylik o'z ahamiyatiga ko'ra, o'ninchi, o'n beshinchi, hatto yigirmanchi o'ringa tushib qoldiki, bu hol kishiga alam qiladi. Bir hamyon pulni ma'naviy boylikdan ustun qo'ygan jamiyatning kelajagi zabundir", – deydi. "Kitobxonning saviyasiga moslashuv – yozuvchining o'limi", – deb yozadi shoir Usmon Azim. "Bozor adabiyoti ham kirib kelayotgan hozirgi davrda mamlakatimizda ham bunday afsuslanarli hol ommaviy tus olmasa, deb qo'rqaman. Hozirgi biznes-shou va shunga o'xshash "san'at namunalari" esa xalqimizning ruhini o'ldirayapti". Adabiyotshunos olim Ibrohim Haqqul ta'kidlaydi: "Mulk tuyg'usi bilan tashabbus va tadbirkorlik tuyg'usini bir-biridan aslo ajratib bo'lmaydi, albatta. Ammo olimni – ilmdan, yozuvchini – ijodidan, san'atkorini – san'atidan yiroqlashtiruvchi mulkdorlik, meningcha, hazarli. Bunday "egrilik" har qanday ziyolining axloqiy kuchini yemirib tashlaydi. Millat mefanti uchun ishlash, millat qismatini o'ylash shunchaki quruq gap bo'lib qoladi". Inson ehtiyojlarining kelib chiqishi va shakllanishi borasida H.Umarov yozadi: "Inson talab – ehtiyojlarining kelib chiqishi va shakllanishi sabablari ijtimoiy taraqqiyot bilan uzviy bog'liqdir. Ijtimoiy taraqqiyot bilan inson talab-ehtiyojlari o'rtasidagi aloqadorlik murakkab kechadigan jarayon bo'lib, bu yerda ijtimoiy taraqqiyot talab ehtiyojsiz bo'lmasligi, lekin xuddi shu taraqqiyot tufayli talab-ehtiyojlar vujudga kelganligini nazarda tutish lozim. Shu ma'noda talab-ehtiyojlar insonni faoliyatga undaydi, faoliyat esa yangi-yangi talab-ehtiyojlarni keltirib chiqaradi".

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu tadqiqotda dialektik va tizimli-strukturaviy tahlil, deduksiya hamda induksiya, mantiqiy-qiyosiy baholash usullaridan foydalanildi. Estetikaga oid adabiyotlarda jamiyat ma'naviy hayotining muayyan strukturalari o'zaro mushtarak holda tahlil qilindi. Badiiy-estetik omillarning namoyon bo'lish qonuniyatlari va ularning funksional doirasini ifodalash uchun "badiiy-estetik reallik" tushunchasi ilmiy muomalaga kiritiladi va asoslanadi. "Estetik reallik" kategoriyasi keng tushuncha emasligini nazarda tutib,

1-jadval. Badiiy-estetik reallik va ehtiyojlar tizimining tarkibiy tuzilishi hamda funksional bog'liqligi

№	Tizim Tushuncha elementi	Mazmun va namoyon bo'lish shakllari	Bajaradigan asosiy vazifa
1	Badiiy-estetik reallik	Qadriyatlarini ishlab chiqarish, saqlash, tarqatish va o'zlashtirish tizimi.	Jamiyat ma'naviy muhitini shakllantirish.
2	Estetik ehtiyojlar	Tartiblilik, uyg'unlik va go'zallik asosida yaratuvchanlik faoliyatiga ichki ishtiyoq.	Insonni bunyodkorlikka va go'zallik yaratishga undash.
3	Badiiy ehtiyojlar	Badiiy asarlarni yaratish va ularni idrok etish bilan bog'liq ehtiyojlar.	San'at asarlarini idrok qilish va ma'naviy oziqlanish.
4	Badiiy qadriyatlar	Adabiyot, san'at, xalq hunarmandchiligi, milliy urf-odatlar.	Bo'lajak pedagoglarda estetik his-tuyg'ularni uyg'otish va yuksaltirish.

Manba: Muallif ishlanmasi va tadqiqot natijalari asosida shakllantirildi.

Bozor iqtisodiyoti insonda mulkdorlik tuyg'usini tarkib toptiradi, biroq bu jarayon ma'naviyatdan oziqlanmasa, ma'naviyatga ehtiyoj sezmasa, eng muhimi, ma'naviylik bilan sug'orilmasa, kutilgan natijani bermaydi. Ehtiyojlarni, shuningdek ijodiy ishlab chiqarish va idrok jarayonlarini tahlil qiladigan yaxlit "badiiy-estetik reallik" tushunchasi jamiyat

mantiqning tarkibiga "badiiy-estetik reallik" istilohini kiritish zarurati ilmiy jihatdan tahlil etildi. Bunda badiiy reallik kichik tizimcha bo'lib, badiiy ne'matlarni ishlab chiqarish, badiiy qadriyatlar, badiiy idrok, badiiy tanqid kabilarni qamrab olishi pedagogik va falsafiy tamoyillar asosida tushuntiriladi.

Tahlil va natijalar. Badiiy-estetik omillar asosan adabiyot va san'at asarlari, xalq hunarmandchiligi namunalari, milliy urf-odatlar va marosimlar orqali ko'zga tashlanadi hamda insonning ma'naviy kamolotida beqiyos rol o'ynaydi. Badiiy-estetik omillarning namoyon bo'lish qonuniyatlari va ularning funksional doirasi "badiiy-estetik reallik" tushunchasi orqali ifodalanadi. Alohida ta'kidlash joizki, ushbu tushuncha bilan ifodalanadigan obyekt — jamiyatning ma'naviy hayoti o'ziga xos, alohida faol sohani tashkil etadi. Estetikaga oid adabiyotlarda bu sohada quyidagi faoliyat turlari o'zaro mushtarak holda ishlaydi:

San'atshunoslik va estetikaning badiiy tadqiqotchilik faoliyati;

Tashkiliy-ma'rifiy va badiiy-estetik faoliyat;

Tarjimachilik va ijrochilik faoliyati;

Tashkiliy-badiiy va tashkiliy-ma'rifatparvarlik faoliyati;

Badiiy-estetik va madaniy merosni asrab-avaylash bo'yicha faoliyat;

Badiiy-reklamaning targ'ibotchilik faoliyati;

Tarbiyaviy estetik-badiiy faoliyat;

Badiiy qadriyatlarni ko'paytirish va taqsimlash bo'yicha faoliyat.

Bu tizimga kishilarning san'atga doir fikr-mulohazalari, bu sohada o'zaro fikr almashish jarayonlari, estetik ijod sohastandardlarining o'z muhlislar bilan uchrashuvlari (ijodning tadrijiy davomi) ishini ham kiritish mumkin. Shuningdek, badiiy kommunikatsiya asosida estetik ijod mahsulotlari idrok etilgach, uning oqibatida tug'iladigan taassurotlarni ham bu jarayondan chetda qoldirib bo'lmaydi. Shuni ta'kidlash zarurki, bu jarayon ijtimoiy jihatdan shartlangan badiiy faoliyat bo'lib, uning ta'siri ijobiy yoki salbiy ma'noga ega bo'lishi mumkin. Badiiy-estetik reallik jamiyat ma'naviyati tizimida faoliyat bilan bog'liq bo'lgan nisbiy mustaqil sohadir. Uning mazmunini badiiy-estetik qadriyatlarni ishlab chiqarish, jamiyat a'zolari o'rtasida tarqatish va o'zlashtirish tashkil etadi. Shunga ko'ra, badiiy-estetik reallik bir-biri bilan uzviy bog'langan:

Badiiy-estetik qadriyatlarni ishlab chiqarish tizimi;

Badiiy-estetik qadriyatlarni asrab-avaylab saqlash va tarqatish tizimi;

Badiiy-estetik qadriyatlarni idrok qilish va o'zlashtirish tizimidan iboratdir.

ma'naviy hayotining nisbatan keng sohasini aks ettiradi. Biroq, bu ehtiyojlar inson va jamiyatning tarixiy taraqqiyot mahsuli, ularning ro'yobga chiqishi doimo konkret ijtimoiy sharoitga bog'liq ekanligini ham unutmaslik kerak. Estetik ehtiyojlar kishilarning ko'p qirrali faoliyatlaridagi tartiblilik, uyg'unlik kabi jihatlarga bo'lgan ijtimoiy ehtiyojning ko'rinishi sifatida

talqin etiladi. Muhimi – ular yolg'iz go'zallikning o'zidan tabiiy va ijtimoiy voqelikdagi uyg'unlikdan zavqlanishga bo'lgan ehtiyojga tenglashtirilmaydi. Estetik ehtiyojlar kishilarning go'zallik asosida ijodiy faoliyat ko'rsatishga bo'lgan ichki ishtiyoqidir. Mutaxassislar fikricha, estetik ehtiyojda boshqa ma'naviy ehtiyojlarga qaraganda yaratuvchanlik, bunyodkorlik tabiati yorqinroq namoyon bo'ladi. Rivojlangan estetik ehtiyoj faqat tayyor estetik qadriyatlarni iste'mol qilish bilan cheklanmaydi, ayni vaqtda ularni yaratish, keng xalq ommasi orasida targ'ib etish bilan uyg'unlashadi. Bordi-yu badiiy ehtiyojlar badiiy asarlarni idrok etish va ularni yaratish bilan bog'liq holda namoyon bo'lsa, estetik ehtiyojlar – bu kengroq ma'noni ifodalab, san'atdan tashqari yana tabiiy va ijtimoiy voqelikdagi uyg'unlik, go'zallik va uning qonuniyatlari asosida ijod qilish ehtiyojini ham nazarda tutadi. Garchand ehtiyojlarining bu turlari mazmunan bir-biriga muvofiq kelmasa ham, ayni vaqtda ular ham genetik (kelib chiqishi), ham funksiyasi (bajaradigan vazifasi) jihatidan o'zaro uzviy bog'langandir. Badiiy ehtiyojlar estetik ehtiyojlardan kelib chiqib rivojlanadi, estetik ehtiyojlar ham o'z navbatida badiiy ehtiyojlar boyligidan to'la foydalanadi. Badiiy ehtiyojlarining mohiyatan ijodkorlikni taqozo etishi ayni vaqtda estetik ehtiyojlarining ham tabiatiga muvofiq keladi. Badiiy ehtiyojlar bilan estetik ehtiyojlar o'rtasidagi aloqadorlik hamda umumiylik ularni qondiradigan faoliyat turlarida ham aks etadi. Badiiy faoliyat tufayli voqelik estetik idrok etiladi, oqibat-natijada san'at asarlari yuzaga keladi. Estetik faoliyat mahsuloti esa muayyan konkret narsa, predmet emas balki insoniy faoliyatning rang-barang mahsulotlariga xos mukammallikdan iboratdir. Inson qo'li bilan yaratilgan har qanday mahsulot bevosita san'at asari bo'lmasa ham, estetik fazilatlariga ega bo'lishi mumkin. Tarixan to'plangan ijtimoiy tajribalar badiiy faoliyat tufayli badiiy asarlarni yaratish va idrok qilish

jarayonida avloddan-avlodga o'tib boradi. Ana shu tarzda badiiy faoliyat shaxs shakllanishiga o'z ta'sirini o'tkazadi.

Xulosa. Yuqorida bayon etilgan fikrlarni umumiy ko'rinishda talqin etganda, badiiy qadriyatlar san'atning eng ulug' namunalari sifatida kishida estetik his-tuyg'ularni uyg'otadi va uni badiiy jihatdan yuksaltiradi. Badiiy qadriyat — estetik mezonlar talablariga to'liq javob bera oladigan san'at turi bo'lib, uning zamirida go'zallikning turli-tuman ko'rinishlari bosh mezon sifatida mavjud bo'ladi, unda estetik va badiiy qadriyatlar ma'lum nisbatlarda uyg'unlashadi. Badiiy qadriyatlarining mohiyati u yoki bu san'at vositasida estetik mazmun va badiiy obraz ko'rinishida "go'zallik qonunlari asosida" aks ettirilgan va qayta yaratilgan borliqni ifodalashdan iborat. Xulosa qilib aytganda, bo'lajak pedagoglarda badiiy qadriyatlar asosida ijodiy va tanqidiy tafakkurni rivojlantirish jarayonini muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun quyidagi ilmiy-amaliy takliflar ilgari suriladi:

Oliy pedagogik ta'lim tizimida "Badiiy-estetik reallik" tushunchasini o'quv dasturlariga chuqurroq tatbiq etish: Bo'lajak o'qituvchilarni faqat estetik bilimlar bilan cheklamay, ularni ijodkorlik va bunyodkorlik ehtiyojlarini rivojlantirishga yo'naltirish lozim.

"Bozor adabiyoti" va past saviyali ommaviy madaniyat xatarlariga qarshi tanqidiy immunutetni shakllantirish: Bo'lajak pedagoglarda badiiy asarlarni chuqur tahlil qilish, haqiqiy ma'naviy-badiiy qadriyatni soxta "biznes-shou" mahsulotlaridan ajrata olish ko'nikmasini rivojlantirish zarur.

Talabalarning ma'naviy-estetik faoliyatini amaliyot bilan bog'lash: San'at asarlarini idrok etish, xalq hunarmandchiligi va milliy qadriyatlardan foydalangan holda pedagogik faoliyatda talabalarning ijodiy va tanqidiy fikrlashini rag'batlantirish tizimini yo'lga qo'yish maqsadga muvofiqdir.

ADABIYOTLAR

1. Aytmatov Ch. Ashula va fojia. – Toshkent: Sharq, 2002.
2. Shoxonov M. Ruhingiz so'nmasin. – Toshkent: Ma'naviyat, 2005.
3. Usmon Azim. Saylanma (Adabiy-tanqidiy maqolalar). – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 2010.
4. Ibrohim Haqqul. Ijod va axloq masalalari. – Toshkent: Fan, 2012.
5. Umarov H. Ijtimoiy ehtiyojlar va ma'naviyat taraqqiyoti. – Toshkent: O'zbekiston, 2018.
6. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2021.
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Yoshlar siyosatiga oid Farmon va Qarorlari to'plami. – Toshkent: Adolat, 2022.
8. Abdumajidov B. Raqamli targ'ibot texnologiyalarining imkoniyatlari. // O'zMU xabarlari. – 2024. – №2. – B. 12-18.
9. Gerasimov V. Zadachi Voennoy Nauki. // Obzor voyenno-politicheskoy obstanovki v mire. – 2015.
10. Sommer P., Brown I. Reducing Systemic Cybersecurity Risk. – OECD Working Papers, 2011. – 6 p.